

Den forstødte Sandhed

Om DV 9 Løgn og Sandhed

Af Peter Meisling

1. Løgn og Sandhed

Sandhed fór til herreslot. Hun agtede at indkvartere sig dér. Men ikke såsnart var hun kommet indenfor og begyndt at kære og klage over sin modstander Løgn før selvsamme Løgn kom ridende i gård. Hun blev fulgt af en skare ryttere og hovmænd med blanke spær. Så måtte Sandhed skyndsomst tage benene på nakken og takke Gud for at hun overhovedet slap levende derfra. Det kunne let være blevet hendes endeligt.

Sådan fortælles der i de første strofer af den gamle danske vise *Løgn og Sandhed*, ældst overleveret i et flyveblad fra 1547: »Tuenne skiøne Viser, Den første Om Løgen oc Sandhed, Den anden om Muncke Cappen. – M.D. XLVij.« I en lidt afvigende form findes visen dernæst i Niels Heldvads »Morsus Diaboli Eller Den bittere sandhed om Iudas Iscarioths Gildehus« (1629) plus hos to litterære samlere fra det 18. årh., Ludvig Harboe og B. C. Sandvig. Den er bl.a. udgivet i H. Grüner-Nielsens store og filologisk tilfredsstillende »Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630«, for fremtiden kaldet *DV*. Det er denne udgave (*DV* 9, bd. I s. 30 ff + bd. IV s. 39 ff) der er tekstgrundlaget for den følgende analyse. Af praktiske grunde kan det være værd at gøre opmærksom på at visen også findes trykt i Vagn Falkenstjernes og E. Borup Jensens »Håndbog i dansk Litteratur« (19. udgave: bd. I s. 145 f).

1547, det er en høj alder for en dansk vise. I hvert fald hvis vi bruger dokumenteret alder som målestok og ikke formodet og postuleret alder. Det er en 5-10 år før Hjertebogen, en 25 år før Karen Brahes folio og 44 år før Anders Sørensen Vedels »It Hundrede vduaalde Danske Viser«. Kort sagt er Sandheds-visen *ældre* end hele den store folkevise-overlevering på nær lige brudstykket af *Ridderen i Hjorte ham* fra ca. 1500 og enkelte andre sådanne visestumper.¹ Og selv om det med stor ret kan hævdes at folkeviseerne nok er en del ældre end de ældst kendte nedskrifter af dem, så kunne det samme jo være tilfældet med visen her. Vi skal siden overveje dens faktiske alder nøjere.

Løgn og Sandhed er ikke nogen folkeviser sådan som litteraturhistorikerne har defineret det ord. Den er skrevet i et helt andet versemål og en anden stil. Men ser man bort fra det kan den lille situation jeg startede med at referere jo minde meget om folkeviserne. Der er tale om en bitter og militant konflikt mellem to antagonistiske personer i et feudalt scenari. Også i det sproglige kan der spores lighed. Visens udtryk »Met blancke spær i hende« (str. 2) genfindes næsten ordret i folkevisen *Mordet på Erik Klipping*: »The red y thenn bundiis gaardt, / medt skarpe sper i hennde« (DgF 145 G str. 3)². I denne lille detalje er der et regulært stil-fællesskab.

Personerne her i visen er imidlertid ikke mennesker af kød og blod som Marstig vs. kong Erik, Niels Ebbesen vs. grev Gert, Henrik Tagesen vs. kong Christoffer osv. De er *personifikationer*. Den ene fornemme dame hedder Sandhed og inkarnerer slet og ret begrebet sandhed. Den anden hedder Løgn og inkarnerer tilsvarende løggen. Konflikten mellem dem udspiller sig derfor på et helt andet abstrakt plan end f.eks. konflikten mellem Erik Klipping og hans marsk. Det hele skal læses overført, læses som en *allegori*.

Der er moderne tradition for at se ned på allegorier og betragte genren som tør, fortænkt, upoetisk. »Allegorier er altså en slags oversættelse fra abstrakt til konkret, og det er netop karakteristisk for den, at den hænger bedst sammen på det abstrakte plan« skriver Jørgen Lorenzen i Gads litteraturreksikon (s. 8) og formulerer dermed en naturalistisk-modernistisk kølighed over for denne digtform der, som han gør opmærksom på, »tilhører den ældre litteratur« (ssts.). Men det er et spørgsmål om allegorierne virkelig er så tørt oversættelsesagtige endda. Det som eftertiden kalder oversættelse er snarere en *oplevelsesform* der blot er os fremmed. Forsøger man at læse dem på deres egen præmisser fyldes de ofte med liv.

Løgn og Sandhed, som er emnet her, hænger i hvert fald glimrende sammen på det konkrete plan. Det er faktisk en spændende historie. Så elementært spændende at det er værd at fortælle videre. Hvor gik Sandhed hen efter at hun så hovedkulds »skred at Porten vd« (str. 2) fra herreslottet? Vi kan lade visen selv få ordet denne gang:

Sandhed foer til Kiøbsted ind
 Oc kiøbsted ræt ad nyde,
 Løgen fick thet oc saa i sinde,
 hun ville hende plat forbiude;

Løgen skreff breff til Borgemestere oc Raad,
Ad de Sandhed ihuæl skulle sla,
Hun ey hos thennum skulle bliffue.

(str. 4)

Sandhed søger altså beskyttelse hos købstadsmændene i stedet for. Men historien gentager sig som det ses. Rivalinden Løgn vil simpelt hen ikke tåle hendes eksistens og beder – denne gang pr. brev – borgmester og råd om at gøre det af med hende. Og Sandhed må da atter flytte teltpælene. Hun er blevet en evig flygtning.

Næste station i denne forfølgelseshistorie blir bønderne. Sandhed håber at hun i det mindste kan skjule sig hos det brede folk. Men hun tager selvfølgelig fejl. Den brevskrivende fru Løgn sender nemlig ordrer til hvert et herredsting om at de skal gribe Sandhed og føre hende bagbunden til slottet. Gør bønderne det vil de få rige gaver. Og gør de det ikke vil hun, der jo er pot og pande med magthaverne, pålægge dem ekstra skatter og i det hele taget plage dem på alle mulige måder. »Med iammer oc ve oc daglige platz« siges der (str. 6).

Nu har Sandhed været igennem hele samfundspyramiden: slottet, købstaden, landet, og har måttet give fortabt hver gang. Der er dog stadig en mulighed tilbage: den gejstlige sektor. Men den læser der måtte tro at kirkens mænd er Sandheden gunstigere stemt end dem der lever et verdsligt liv tager grusomt fejl. Historien gentager sig endnu engang. Biskopperne og prælaterne træder hende under fod fordi hun er imod »deris stadz« (str. 7), dvs. al den pomp og pragt de fører. Og hos munkene går det hende ikke et hår bedre. Hun beder dem hjælpe hende med at starte en modstandsbevægelse mod Løgnens regimente. Men gardéne, dvs. abbeden, svarer hende således:

»Sandhed, du est en rymnings mand,
Oc deg kand ingen lide,«
Det suarede Gaarden som en mand,
»wii ville ey for deg stride,
Fordi vy tiæne nu Løgen met tro,
Di maa du ey i vort Closter boo,
Du kant oss lidet fromme.

Løgen hun er i Closter riig,
Hun giffuer oss ingen plage,

Icke er en anden i verden slig,
der oss giffuer saadanne dage;
Løgen hun bygger op store mure
Och inthet arbeide er oss saa sure,
Hun kand oss frilig bestyre.

(str. 9 f)

Løgn lønner sine tjenere vel. Hun bygger flotte huse til dem og befrier dem fra det sure arbejde. Ikke underligt at de er hende tro. Sandhed derimod er »bode sulten og maffwer« (str. 11). Det er i hvert fald gardénens mening om det spørgsmål og han beslutter at det eneste fornuftige at gøre er at fængsle hende på stedet!

Her ender historien – indtil videre i det mindste. Sandhed sidder buret inde i munkenes »Priison« (str. 11) og kan ikke længer agitere for sin sag. »Hadde Sandhed enthen wenner eller frender ...« står der (str. 12). Men det har hun ikke. Hun er alene og ingen vil vide af hende. Løgn har fået sin vilje.

Og dog. Død er visens passivt-tapre heltinde trods alt ikke. Hun er kun sat midlertidigt ud af spillet: »Sandhed fortryckes til en tiid, / Det kand huer mand vel mercke« (str. 13). Visedigteren, der aldrig har lagt skjul på hvor hans sympati ligger, slutter temmelig fortrøstningsfuldt med en advarsel til fru Løgn:

Men kommer Sandhed til ordz igen,
Da raader jeg, Løgen, du bruger dine been,
Du vedst huad det vil kaaste.

(str. 13)

Dette viser tilbage til den allerførste strofe som jeg sprang over i min indledning. Der bliver det sagt at Sandhed i fordums tid var »mechtig oc bold« og »affholden i alle maade«. Det visen har skildret er således ikke tilværelsens evige vilkår men *en historisk tilstand*. Engang i fortiden var det hele godt og rigtigt og det blir det utvivlsomt også engang i fremtiden. Det er kun midlertidigt at der er vendt op og ned på begreberne, således at Løgneren er kommet i højsædet og Sandheden i kachotten.

Det er denne historie-myte der binder det konkrete og det abstrakte plan sammen og gør dem til to sider af samme sag. De konkrete skildringer af en korrumperet retstilstand er for så vidt en illustration,

en oversættelse, af visens abstrakte påstand: at der ikke er plads til Sandheden i dette samfund. Men det omvendte er i lige så høj grad tilfældet: Modsætningen Løgn vs. Sandhed sammenfatter de forskellige enkeltsituationer der er overordentlig realistisk skildret og uden besvær kunne klare en indsættelse af personnavne. Visen er en organisk sammenhængende helhed.

Det der gør den fremmed for en moderne tankegang er dens gennemførte personifikation af nøglebegreberne. For os er ordene sandhed og løgn uden substans i sig selv. Det er først når de bliver knyttet til bestemte påstande at de får værdi. Men for visen er de absolutte og totale. Den forfulgte Sandhed er ikke sandheden om noget bestemt, det er en *metafysisk tilstand* der er til stede i det gode samfund og hos de gode mennesker. Tilsvarende med omvendt fortegn Løgneren. Dette er i sidste instans en platonisk-augustinsk tankegang. Det som visen her kalder hhv. Sandhedens og Løgnens regimente hedder hos Augustin *civitas Dei* og *civitas Diaboli*. Det er usynlige og ukonkrete størrelser men de er meget vigtigere end de synlige og konkrete. Striden mellem dem er det skjulte mønster i historiens gang.

Dette er en *idealistisk* historieopfattelse. Den savner ikke blik for materielle faktorerens betydning – skildringen af Løgns pression over for bønderne er f.eks. højst jordnær – men den forstår disse faktorer ud fra ideerne. Ideerne er det primære, den dybeste og egentligste virkelighed, og de danner en kategorisk sort/hvid opposition til hinanden som eftertiden dårligt kan undgå at finde naiv.

Sandhed er alt det gode og rigtige og retfærdige, hverken mere eller mindre. Fornuftigvis kan folk kun vælge Sandheden men ikke desto mindre vælger de i øjeblikket Løgneren som byder på umiddelbare fordele. Denne hvast ironiske pointe er visens budskab. Den er en harm og sorgfuld men samtidig vittigt turneret klagesang over et samfunds moralske fordærv. Ingen går ram forbi: herrer, købstadsfolk, bønder, bisper, munke, alle tjener de fru Løgn. Nogle gør det mere entusiastisk end andre men ikke én vover at sætte sig op imod den herskende og omsiggribende uret og usandhed. Det ser endda ud til at de – underligt nok – alle får fordele ud af dette patronat. Selv bønderne får jo tilbudt rige gaver. Digteren står helt alene med sin rigtige vurderingsnorm over for en forblændet og bestukken omverden.

Denne norm er som sagt sammenfattet i en af sprogets mindst deskriptive gloser: sandhed, og beskrives derudover kun indirekte ved sit modsætningsforhold til de aktiviteter Løgn foretager sig: militært

opbud, pression, bestikkelse, tilfredsstillelse af vellevneds-lyster. Denne hypostasering af et basalt logisk begreb gør det på én gang vanskeligt at erklære sig uenig med visen og vanskeligt at vide hvad det er man er enig med den om. Et spørgsmål melder sig uvægerligt: Har den ukendte digter ikke haft et mere specifikt sandhedsbegreb i tankerne? Mon ikke Sandheds-visen ret beset er agitation for en bestemt 'sandhed' i en bestemt historisk situation? Ikke de herskendes 'sandhed' selvfølgelig men så til gengæld de kommende herskeres, dem på vej opad til de politiske og ideologiske magttinder. Det mener f.eks. F. J. Billeskov Jansen: »Paa dansk er den lærde Form strøget af, vi faar en folkelig Vise, og idet Sandhed her betyder en bestemt Sandhed – den lutherske – opstaar naturligt dens allegoriske Pendant i Modstanderen, den katolske Løgn« (»Danmarks Digtetekunst«, bd. I s. 152). Kort sagt kommer vi ikke udenom at kigge på visens forhold til den tid den er overleveret fra, Reformationstiden.

Jeg kan passende starte med at bekende at jeg – med fuldt overlæg – har skåret en strofe væk i min gennemgang af visen. I såvel *A*-formen i 1547-flyvebladet som *B*-formen hos Heldvad m.fl. er der en sidstestrofe efter advarslen til fru Løgn der lyder således:

The ære nw faa, det ville forstaa,
 At Sandhed aff fængsel er kommen,
 The loffuer Gud, baade store och smaa,
 Aff hiærtet oc ey aff lungen:
 Papister thennom stinger hun iammerlig,
 At hun obenbare theris suig,
 Som thennom stort wold haffuer giffuit.

(str. 14)

Grunden til at jeg udelod denne strofe i gennemgangen og fortolkningen er at jeg, til forskel fra tidligere kommentatorer og forskere, anser den for *uægte*. »Først mod Slut rejser den nye Bevægelse Hovedet i Trods mod Øjeblikkets Overmagt« skriver Billeskov Jansen ovennævnte sted. Efter min opfattelse er det imidlertid en helt ny tekst der er på spil her: et luthersk *anhang* til den oprindelige vise. Sidstestrofens hyldest til den lille flok og smædning af »Papister«ne er helt afgjort agitation for en bestemt sandhed. Men jeg tror ikke på at den stammer fra samme forfatter som de foregående 13 strofer.

Det er en konklusion jeg er kommet til *ad tekstlæsningens vej* (close

reading). Str. 14 virker nemlig overskydende og afstikkende i forhold til den tætte helhed som det foregående handlingsforløb og dets refleksions-ramme (str. 1 og 13) udgør. Specielt kan man hæfte sig ved *tre ting*: 1) Det er et helt uforklaret og umotiveret spring at Sandhed pludselig er på fri fod og har nogen at støtte sig til. 2) Det er et brud på hendes karakter at hun »stinger« papisterne. I det foregående har hun konsekvent været ikke-voldelig. Hun har brugt mund men ikke våben. De blanke spær hørte til fru Løgns attributter. Selvfølgelig er ordet »stinge« brugt metaforisk men da alt jo er billede i denne tekst kommer det ud på ét. 3) Der er noget ubehjælpsomt selvmodsigende over strofen (Sandhed stikker løs og afslører uden skånsel papisternes bedrag men det er kun få der forstår det!). Den mangler den åndelige overlegenhed der er de øvrige strofes stilistiske nerve.

Også opfordringen til at love Gud af hjertet har karakter af et uformidlet brud. Visen har ikke været specifikt kristelig i det foregående. Den har handlet om et alment totalbegreb, Sandheden. Dette begreb skal selvfølgelig forstås inden for rammerne af den kristne kultur, jf. min relatering af det til augustinsk historietænkning der bekræftes af str. 13: »Dieffuelen gjør der til stoor flyt, / at han kand løgen bestercke«. Men et religiøst sigte i snævrere – bekendende – forstand har der ikke været tale om. De to andre steder i visen Gud bliver nævnt sker det inden for fiktionens rammer. Dels med ironisk pointering: »Ud hun vndkom, hun tackede Gud, / Hennes liiff hadde der nær kosted.« (str. 3). Dels i form af et hjertesuk: »Herre Gud aff Himmelen hjelpe henne wel« (str. 12).

På denne baggrund vil jeg plædere for at betragte Sandhedsvisen som en vise der i sin kerne slet ikke er luthersk men derimod *humanistisk*. Den er blot blevet udsat for en luthersk bearbejdelse på samme måde som f.eks. *Den Signede Dag* og andre senkatolske viser³. At den har forbindelse til de humanistiske strømninger i slutningen af det 15. årh. og begyndelsen af det 16., hvorom nærmere siden, er ingen nyhed. Det ved også Billeskov Jansen og andre. De mener imidlertid at det er en lutheraner der har taget den humanistiske allegori i brug her som polemisk våben i 1520ernes og -30ernes store kulturkamp. Nærmere bestemt peger de på ingen ringere end Hans Tavsens, Danmarks Luther.

Traditionen for at tillægge Hans Tavsens forfatterskabet til *Løgn og Sandhed* er lang og sej. Den findes hos C. J. Brandt og Ludvig Helweg, N. M. Petersen, Chr. Bruun, P. Hansen, H. Grüner-Nielsen,

Hans Brix, Oluf Friis, F. J. Billeskov Jansen, Nils Schiørring, Mogens Brøndsted, Gustav Albeck og sikkert flere endnu. Senest er den formuleret som en ren og skær kendsgerning af Billeskov Jansen i 2.-udgaven af Politikens »Dansk Litteratur Historie« 1976 (bd. I s. 198 f)⁴. Alene Julius Paludan, Carl S. Petersen og Vagn Falkenstjerne har ytret tvivl. En direkte afvisning af påstanden har jeg kun mødt hos kirkehistorikeren J. Oskar Andersen, ikke hos nogen litteraturhistoriker. I hvert fald ikke nogen dansk. Svenskeren Karl-Ivar Hildeman har faktisk fremført nogle indvendinger af samme art som ovenstående, hvorom senere. Lad os underkaste spørgsmålet en nærmere granskning.

2. Hans Tavsens rolle

Den nævnte litteraturhistoriske tradition støtter sig til udtalelser knyttet til den førnævnte *B*-form af visen. De er givet af hhv. Niels Heldvad i 1629, biskop Ludvig Harboe i 1737 og B. C. Sandvig i 1780. De tre skribenter bygger tilsyneladende uafhængigt af hinanden, som Brix har påpeget (»Analyser og Problemer«, bd. IV s. 196), på en og samme kilde. Denne kilde må altså være ældre end Heldvad men hvor meget ældre og af hvilken art den er lader sig ikke fastslå. Ingen har kunnet finde den.

Heldvad skriver som overskrift til visen i al korthed og bestemthed:

Mester Hans Tausens Vijse om Løgn og Sandhed, huilcken hand screff, den tijd han bleff tiltalet oc dømbt aff Bisperne, Anno 1531.

(citeret efter DV, bd. IV s. 38)

De to andre skriver cirka det samme, blot har de årstallet 1533: »Es ist annoch ein altes Gedicht von der Lügen und Wahrheit vorhanden, welches Tausan im Jahr 1533 zu eben der Zeit aufgesetzt, als er von den Bischöffen angeklagt und verdammet ward. Wir zweiffeln ob daselbe jemahls gedruckt worden, wenigstens haben wir es da wo wir es vermuthet hätten nicht angetroffen.« (Harboe citeret efter ssts. s. 39). – »Sandhed og Løgn af M. Hanss Taussen 1533. – Et ret poetisk Stykke, og sin store Forfatter værdigt. Jeg har før læst det trykt, men erindrer ej hvor, dog tror jeg, at den gamle Kopie, som jeg har fulgt, er noget akkuratere end det trykte Eksemplar. Dette Stykke er ellers

det beste af M. Hans Taussens poetiske Arbejder.« (Sandvig citeret efter ssts. s. 39).

Der kan ikke være tvivl om at årstallet 1531 hos Heldvad er en fejl for 1533 som de to andre har. Anklagen mod og dommen over Hans Tavsens ulovlig prædikantvirksomhed og injurier imod Sjællands biskop Joachim Rønnow fandt vitterlig først sted 1533. Men derfra og til at meddele at *Løgn og Sandhed* er digtet af Hans Tavsens i 1533, som både Brandt og Helweg, Chr. Bruun og Grüner-Nielsen gør, er der nu et stort spring. En litteraturhistoriker kan ligeså lidt som nogen anden historiker tage en hvilken som helst meddelelse for gode varer. Sandt nok må Tavsens-tilskrivningen efter alt at dømme være ældre end Heldvad, som utvivlsomt kun refererer en anden, men der er dog ingen positive indicier for at den skulle være ældre end det 17. årh.⁵ Hvad vi står overfor er en relativt sen og dubiøs tradition der kobler en berømt Reformations-personlighed og en god visetekst sammen.

Julius Paludan har anført nogle kritiske indvendinger mod denne Tavsens-tradition i *Danske Studier* 1912 (hvorimod han fulgte den i et ældre arbejde, »Danmarks Litteratur mellem Reformationen og Holberg«, 1896). For det første gør han opmærksom på at visen ikke er nævnt blandt Tavsens arbejder i Lyschanders »Scriptores danici« fra ca. 1610, og han påpeger at den ikke stilistisk ligner de Tavsenske salmer særlig udpræget, hvilket Sandvig jo på sin vis også sagde. Den er faktisk af en episk kraft og kvalitet som man efter det vi kender til Tavsens ikke rigtig tør tiltro ham. Salmerne er meget blege og upåfaldende og alle sammen gået i glemmebogen. I Brandt og Helwegs »Den danske Psalmedigtning«, hvor *Løgn og Sandhed* er opført under rubrikken Hans Tavsens (bd. I s. 30 ff), kan man sammenligne teksterne umiddelbart. Jeg kan heller ikke øjne nogen lighedspunkter.

For det andet passer visens indhold dårligt til begivenhederne i 1533:

Heller ikke indeholder Visen noget, der bestemt tyder paa den nævnte Situation i Danmarks Historie eller i Tavsens Liv. Naar Borgerne i Byen fremstilles som Sandhedens Fjender, kan der med Rette indvendes, at Kjøbenhavns og de større danske Byers Borgerskab netop stod paa Tavsens og Evangeliets Side, og naar der særlig ivres mod Klostrene som Løgnens faste Borg og Munkene som de, der holde Sandhed i deres »Prison«, saa passer det heller ikke paa Danmark, hvor Munkevæsenet paa den

Tid var i Opløsning, og Modstanden mod Reformationen især udgik fra Domcapitlerne.

(*Danske Studier* 1912 s. 77 f)

Paludan takker i en fodnote kirkehistorikeren J. Oskar Andersen som har gjort ham opmærksom på disse forhold (s. 78). Oskar Andersen har selv ved senere lejligheder direkte afvist tanken om Tavsens Sandheds-visens forfatter (artiklerne om Hans Tavsens i »Kirke-Leksikon for Norden«, bd. IV s. 503, og »Dansk biografisk Leksikon«, bd. XXIII s. 378). Paludan derimod ender med at godtage den alligevel. Indvendingerne taber vægt, siger han, når man gør sig klart at visen ikke er original digtning men overført fra udlandet (s. 78). Tavsens er blevet grebet af motivet Sandhed vs. Løgn og har ikke taget det så nøje om detaljerne var i fuld overensstemmelse med forholdene i Danmark 1533.

Hertil er dog at sige at Sandheds-visen ikke just efter hvad vi ved kan rubriceres som en oversættelse eller overføring. I den kyndige gennemgang af europæisk allegorisk Sandheds-digtning Paludan leverer påvises der intet som helst direkte forbillede. Alt hvad der gives er en baggrund af tekster, en humanistisk Veritas-tradition som digteren på en eller anden led må have kendt. »Det er altsaa ikke lykkedes at finde noget directe Forbillede for den danske Vise« skriver Paludan selv (ssts. s. 82). Hvis visen skulle være en oversættelse er det oprindelige tyske el. lign. forlæg i hvert fald forsvundet. Men hvorfor egentlig satse på denne spekulative mulighed? Den måtte i det mindste underbygges med stilistiske iagttagelser (fremmed ordvalg og syntaks etc.), men det er så vidt jeg kan se ikke muligt. Ideen har karakter af en nødhypotese der skal redde en kerne i Heldvads udsagn.

Kort sagt mener jeg altså at Paludan skulle have fastholdt at hans indvendinger er af vægt, sådan som Oskar Andersen gjorde og som Carl S. Petersen (»Illustreret dansk Litteraturhistorie«, bd. I, s. 237) og endnu kraftigere Falkenstjerne (»Kommentar til Håndbog i dansk Litteratur«, I A, 18. udg. s. 54) hælder mod at gøre. Traditionen om at Tavsens skal have digtet (eller oversat) Sandheds-visen under indtryk af domfældelsen i 1533 er simpelt hen utroværdig. Det er *en litteraturhistorisk myte*.

Det mener også Hans Brix, der har ydet et vigtigt bidrag til debatten i sine »Analyser og Problemer«. Han vil imidlertid blot have årstallet flyttet tre år bagud: Situationen er ikke herredagen 1533 men herredaga-

gen 1530, siger han. Hermed underkender han Heldvad/Harboe/Sandvigs vidnesbyrd mht. dateringen men han godtager deres hovedpåstand, at det er Tavsens der er ophavsmanden. Han omformulerer altså den litteraturhistoriske tradition.

Brix hævder under indtryk af Paludans indvendinger at ånden i visens slutstrofe passer meget bedre til situationen i Danmark i 1530:

Aanden i dette Vers, den lille Floks Kampmod under Sandheds Fane, Dysten med de mægtige Katolikker – alt dette hører hjemme ikke i 1533 men i 1530, da den lille Lutherske Trop med vældig Kampiver gik løs paa Katolikkernes Hærskare under stor Stemning i København. Da digtede man i samme Aand mod den lærde Munk *Niels Stagefyr* (Dr. Nicolaus Herborn) og *Vendekaaben*.

(»Analyser og Problemer«, bd. IV s. 197)

Brix har fuldstændig ret i at der det år udkom et stort flyveblad i Malmø med fire antikatske agitationsviser: DV 7 *Doktor Staagefyr*, DV 8 *Lektor Povl Vendekaabe*, DV 90 *Antikristen og Hans Tilhængere* og DV 91 *Munkenes Falske Handel*. Endvidere påpeger han med rette at den første af disse, visen om den tyske doktor Stagefyr der blev indkaldt som advokat for katolske synspunkter på herredagen, har berøringspunkter med slutstrofen i *Løgn og Sandhed*:

O Herre Christ hwor wiil thett gaa,
the teg bekenne the ære nu faa,
the mechtige ville teg fordriffue.

(str. 1)

Messer oc mwncke met theriss bøn
skal han forsware mett tredske løgn,
sanhedht will han forwandle.

(str. 10)

O herre gudt, thu see her till,
hwor wnderlig handles sandhedtz spill,
thett kand nw hwer besinde.

(str. 19)

Herre gudt, giff nu thin sandhedt mact
 afstille diæffuelsens løgn og krafft,
 att thine ey mere beswigess.

(str. 25)

Udpegningen af en lille gruppe sande bekendere og en mægtig gruppe svigefulde papister, modstillingen af løgn og sandhed, fremhævelsen af at et afgørende vendepunkt er nået – det er klart de samme ingredienser. Men denne iagttagelse mener jeg kun kan dateres *slutstrofen* i vores vise, ikke de foregående strofer. Det er en rimelig antagelse at flyvebladet fra 1547 med DV 9 *Løgn og Sandhed* og DV 92 *Munkekap-pen* er et optryk efter en forsvunden original fra samme år og højst tænkeligt samme sted som det nævnte antikatolske flyveblad. Det er nemlig båret af samme tendens og er næppe førstegangslanceret i 1547 hvor Reformationen forlængst var overstået og en polemik mod papister og munkevæsen følgelig temmelig uaktuel. Måske er det samme person der har skrevet den døgnaktuelle vise om doktor Stagefyr og tilføjet en strofe til Sandheds-visen og ladet denne gå i trykken sammen med den decideret antikatolske agitationsvise *Munkekappen* (der er skabt på grundlag af et tysk forlæg).

En bestyrkelse af denne antagelse finder man i den såkaldte Malmøberetning om begivenhederne på herredagen 1530, der er udgivet samme sted og samme tid som det store flyveblad⁶. I denne beretning, der regnes for skrevet af Peder Lavrentsen, opstilles ligningerne løgn = katolicisme og sandhed = lutherdom: »men nar gudtz riigiss mectige, krafftige sandhedt kommer fram effther gudtz wilie, som nw er nydtrøct paa en tiidt, tha scal han høriss, anamess oc æriss, oc løgns ketterii skal nydtryckiss ighen, oc en part aff thennum som nu ere mectige oc løgnss patroner, scal bekenne seg af gudtz naade oc komme til sandhedt igen ...« (»Skrifter fra Reformationstiden«, hæfte 4 s. 10 f). Det er Oluf Friis der har peget på denne passage (»Den danske Litteraturs Historie«, bd. I s. 267 f). Han tager den som et vidnesbyrd om at *Løgn og Sandheds* »Sprogbrug og Tankegang ligger helt i Fejdeskrifternes og de øvrige Reformationsvisers Plan«. Men det kan også udlægges sådan at Lavrentsen har kendt visen i dens nye lutherske klædedragt og parafaseret dens slutning⁷.

Visens hoved- og keredel må være ældre, mener jeg. Oskar Ander-

sens og Paludans indvending vedr. dens stillingtagen til *borgerskabet* bliver f.eks. ikke røkket en tøddel ved at man rykker tilblivelsen tilbage til 1530. Da lutheranerne gik løs på katolikkerne, som Brix siger, var det just med støtte i borgerskabet. Københavns borgmester fra og med 1529, Ambrosius Bogbinder, var en overbevist og meget aktiv lutheraner. De fleste af byens borgere var det samme og Frederik I, der prøvede at holde tungen lige i munden, havde netop hidkaldt Tavsens dertil for at reformere gudstjenesten. I forvejen (1526-29) havde han reformeret Viborg, også med støtte hos byråd og borgerskab. Faktisk var den lutherske bevægelse båret af medgang hele tiden om end den selvfølgelig mødte modstand hos prælaterne.

Sådan noget som dommen over Tavsens i 1533 var en ren skinsejr for katolikkerne. Dels blev han frikendt for den alvorligste anklage (kæteri), dels blev dommen aldrig effektueret. I januar 1530 udsendte borgmester og råd i Malmø i øvrigt en rapport om den meget vidtgående nye indretning af de kirkelige forhold de havde foretaget, den såkaldte Malmøbog (ikke at forveksle med Malmø-beretningen fra efteråret 1530). Det ville være besynderligt om Hans Tavsens under indtryk af alt dette skulle have digtet en vise hvor »Borgemestere oc Raad« danser efter fru Løgns pibe.

Det forhold at *Doktor Staagefyr* (og i mindre grad også *Lektor Povl Vendekaabe*) udnytter begrebsmodsatningen sandhed vs. løgn har heller ikke i sig selv den beviskraft som Brix tillægger det. For den eneste antilutherske vise vi har bevaret udnytter pudsigt nok nøjagtig samme modsætning! Det er DV 89 *Salmer og Lovsange* der er en klage over de nye salmesyngeres fremfusende og i denne forfatters øjne blasfemiske færd:

Dett war wel ret, och burde at skie,
 at huer som sligt wilde digte,
 attj (o: at de) thierisz naffne loed szete her vdj,
 at huer sandhed kunde besigte;
 saa kom wel thend som loed thenom forstae,
 attj thet iche kunde thoelle,
 attj therisz løgen vdrabe vill,
 och sandhed vdj thett stedt forholde.

(str. 7)

... saa lader thj thenom wel offte bethie
 sandhed til løgen at vmbvende;
 indtil saa lenge thi bliffue betalit
 for therisz forfengelig thalle ...

(str. 8)

At denne vise er antiluthersk og ikke antikatolesk må stå til troende her. Det fremgår ikke rigtig af det citerede, kun af konteksten. Sandheden er jo som før nævnt et tomt hypostaseret begreb som alle kan påberåbe sig. Det findes i øvrigt også i den personlige klagelyrik. F.eks. i DV 130 *Hvad Gud Vil Have Det Må Fremgå*: »Wille de sige, huad sanndheed waar, / dett will ieg giernne hørre, / menn løigenn och snack tager de dennom fore, / dett monne ieg altid spørge« (str. 6), der handler om et jeg's store modgang og ulykke. Brix's bemærkning: »Visen om *Løgn og Sandhed* falder altsaa godt i med den protestantiske polemiske Visekunst fra det store Aar 1530« (s. 198) er således ret så vilkårlig. Han har ikke foretaget nogen kontraprøve.

Hvad han har dokumenteret er alene at Sandhedsvisen har været kendt og brugt af lutheranerne i 1530. Ud over ligheden mellem *Doktor Staagefyr* og vor vises slutstrofe, der tyder på at begge flyveblade stammer fra 1530, peger han på en mulig allusion i DV 91 *Munkenes Falske Handel*:

Aff thett the arme skulle thennom føde,
 thett ploke the bort mett slæthe, (o: helt og aldeles)
 mett store mwre lægge the thennom øde
 mett manghe kræssne rætter

(str. 9)

Udtrykket »store mwre« kan være lånt fra *Løgn og Sandhed* str. 10 (ovf. s. 28). Selvfølgelig er den verbale overensstemmelse så spinkel at den kunne være tilfældig. Men antagelsen bestyrkes af Brix's måske allervigtigste iagttagelse, nemlig at de lutherske prædikanter »Genswar« på prælaternes klagemål over dem på herredagen i København 1530, trykt i Viborg samme år, rummer en klar allusion til det samme sted i visen:

Men huadt ther schal sidhen vorde aff the stoere mwre som
 mwncke haffue saa medt løghen opbygget thet stander til landz-

herrern och Førster. The kunde vel skickes til første Christelig brug, Collegier, Hospitaler eller andre Gudz ere och fattige Christen mennisches gaffn. Saa att mandt thør (ø: behøver) ey fordi ned bryde thennum.

(»Skrifter fra Reformationstiden«, hæfte 1 s. 17)

Dette indlæg i den hede debat antages almindeligvis for skrevet af Hans Tavsén. At han i hvert fald har været medvirkende kan der heller ikke være tvivl om. Det var jo ham der førte an i den ideologiske kamp. Brix' glimrende begrundelse for at antage at skriftet alluderer til visen lyder som følger: »Ellers er Gensvaret affattet i en klar og prydløs Prosastil. Paa dette ene Sted faar det et poetisk polemisk Sving. Det tør derfor næppe betvivles, at Hans Tausén her ligefrem citerer Visens Ord: 'Løgn hun bygger op store Mure'.« (s. 198).

Men dette giver jo ikke en absolut datering af visen. Det giver kun en såkaldt *terminus ante quem*, en grænse for hvor sent den kan være affattet. Denne grænse ligger – forudsat at man som jeg accepterer Brix's udlægning af passagen i gensvars-skriftet – tre år tidligere end Heldvad-traditionen daterer visen. Imidlertid kan den jo sagtens være endnu ældre. Hvorfor skulle Tavsén egentlig have citeret sig selv i gensvaret til prælaterne??

Det resultat kommer Brix til ved et lidt besynderligt ræsonnement der forudsætter det der skal bevises:

Da han skrev sit Gensvar i Sommeren det samme Aar, som Visen saa Lyset, vil man ikke have ham mistænkt for at indflette Citat af andres Vers, men nok at han ganske uvilkaarligt har gentaget sin egen Vending om de store Mure, som Løgn har opbygget. Desuden er der ingen anden i Tiden, der kan tænkes som Forfatter til et saa fyndigt og aggressivt Klagedigt. Sandt at sige var de lutherske Penne ikke stort bevendt, Tauséns alene dannede en hæderlig Undtagelse fra denne triste Regel.

(s. 199)

Almindeligvis plejer folk dog ikke at citere sig selv men andre, især da hvis meddelelsessituationen er den at de ønsker at markere at de ikke står alene med deres synspunkter. Brix forestiller sig altså at formulere-

ringen ubevidst er løbet Tavsens i pennen fordi denne lige har brugt den i digterisk sammenhæng. Den slags psykologiske hypoteser ynder han at formulere. Men da passagen som han jo selv gør opmærksom på stilistisk skiller sig markant ud fra den øvrige tekst er det nu rimeligere at anse den for en *bevidst allusion*, dvs. en påkaldelse af en ordlyd som skulle være læserne af skriftet bekendt i forvejen. Og i så fald tvinges man til at antage at det er *en ældre vise*, en der har været i omløb et par år eller endda årtier, Tavsens spiller på.

Det må ikke glemmes at vor viden om hvad der eksisterede af viser i Danmark anno 1530 er helt minimal. Det er først fra og med anden halvdel af århundredet at vi kan danne os bare et nogenlunde begreb om bestanden. Men en stor del af de viser der dukker op i kraft af tekstildernes opdukken (Malmø-flyvebladet fra 1530 er det ældst bevarede flyveblad, Hjertebogen fra 1550erne den ældst bevarede verdslige visesamling) må begribeligvis være af ældre oprindelse. Og det gælder ikke kun balladerne, folkeviserne, som forskningen har skilt ud som en særlig gruppe. Det gælder utvivlsomt også en del af de viser der er samlet i DV.

Der er ikke andre lutheranere end Tavsens der kan tænkes at have digtet en så god vise, siger Brix. Det havde været en bedre idé hvis han havde givet nogle positive indicier for at tilskrive Tavsens den. Men det er som før nævnt ikke let. Brix gør opmærksom på at Tavsens prosa – underforstået: modsat hans salmer – var »særdeles brav og malerisk« i kampårene (s. 199), og det kan være sandt nok men det gør hverken fra eller til. Det samme gælder hans parallelisering af Tavsens legendariske ophold i Antvorskov klostres arrest i sin ungdom med visens beretning om Sandhed i munkenes prison (ssts.). Hvis der overhovedet er nogen sammenhæng mellem disse to størrelser så ligger den nok i at den litteraturhistoriske mytedannelse bunder i just denne fortælling om Tavsens.

Der er en ting som det undrer mig at ingen af de mange kommentarer jeg har læst har bemærket: Visen ofrer en masse strofer på munke og har klart en interesse i specielt dem der kunne tyde på at digteren er en forløben munk, men *den rummer ingen kritik af munkevæsenets idé*. Det den siger er at munkene lever på en måde der er parodisk i forhold til munkeløftet, ikke at det er forkert og ukristeligt at have munke. På det punkt adskiller den sig markant fra den vise som den er blevet trykt sammen med i 1547 og efter al sandsynlighed allerede i 1530, DV 92 *Munkekappen* (»O Cappe, du est aff Diæffulin skafft«).

Faktisk rummer vores vise et stille håb om at frelsen vil komme fra klostrene idet munkene vil komme på bedre tanker. Sådan som den billedligt har stillet tingene op sidder de i en nøgleposition:

Hadde Sandhed enthen wenner eller frender,
Til Munckene wille talle,
Ath de deris vrede ville fra hende vende
Oc lade henne frilig hæden fare;
Herre Gud aff Himmelen hjelpe henne wel,
Di Munckene gjøre henne stort vskel,
Hun haffuer dog ingen brøde.

(str. 12)

Munkene gør Sandheden uret – men det burde de tage at holde op med. En behjertet person burde oplyse dem om at deres klosterbyggeri og magelighed er en vildvej. Dette er overhovedet ikke nogen luthersk tankegang. Det er derimod en *reformkatolsk* tankegang.

Brix og andre synes – omend selvfølgelig kraftigt styret af visens str. 14 – at ligge under for den forestilling at en kritik og satire over det katolske samfund kun kan stamme fra luthersk hold. Det er imidlertid ikke tilfældet. Hele perioden mellem Basel-koncilet i 1431 og Reformationens gennembrud i Tyskland 1524 var præget af voldsom kritik af kirken og stærke ønsker om reformer. Denne bevægelse, der kaldes reformkatholicismen, havde som bekendt herhjemme en fremragende repræsentant i den mand som med tiden blev Hans Tavsens og de øvrige lutheraneres uforsonlige modstander, Poul Helgesen. De opfattede ham som en vendekåbe, som det fremgår af DV 8 *Lektor Povl Vendekaabe*. Men det var han nu ikke bedømt på egne præmisser. En sammenligning mellem et af Poul Helgesens skrifter og vor vise vil kunne kaste lys over dens plads i dansk åndshistorie.

3. Sammenligning med Poul Helgesen

Som før nævnt udsendte byrådet i Malmø lige efter nytår 1530 en redegørelse for den malmøske reformation, skrevet af Peder Lavrentsen: »Orsagen oc een rett forclaring paa den ny Reformats, ordinering oc skick om messen, predicken oc anden rett Gudts tienneste, oc christelig dyrckelse som begyndt och giort er vdi then christelige Stadt Malmø«. Den reagerede Poul Helgesen på med et stort modindlæg,

der kun kendes i håndskrift og ikke vides at have været trykt, måske fordi det var for kritisk over for biskopperne (Oluf Friis' forslag til en forklaring, »Den danske Litteraturs Historie«, bd. I s. 250) og således repræsenterede et *tredje standpunkt* som ingen af de magthavende parter var interesserede i at understøtte. På herredagen i juli samme år optrådte Helgesen som prælaternes advokat ved siden af den indkaldte doktor Stagefyr (om hvis identitet der i øvrigt hersker nogen usikkerhed), men det var en position han nærmest blev tvunget ud i. Polariseringen fik ham til at vælge side og forsvare det gamle system imod dets radikale opponenter som han hverken kunne eller ville følge.

I hans modskrift mod Malmøbogen er der to kapitler om kloster-væsnen. Heri hedder det:

Thet største skjinn thenne Malmøs bog oc andre Lutherss bøger haffue att pwcke mett, er then falsche loffue, trøst, oc tilliid ther settis oc haffuis aff wanwittige (ɔ: uforstandige) clostermend til legomlige og synlige ting, som ere kleder, kapper, kroner, faste, læssning, oc anden legomlig øffuilse oc brug, wdaff huilcke ting the lade seg oc møgett tycke, oc berømme seg for Gud oc mennischin (...)

(Paulus Helie: »Skrifter«, bd. III, s. 210)

Endvidere ironiserer han over den hang munkene med tiden har fået til god mad og prægtig prestige-arkitektur: »æde kiød oc bygge closter wdi kiøbstederne, oc icke closter men palatz oc herresæde (saa att Furster oc bisper kwnne neppelige sliig bygning aff sted komme)« (ssts. s. 225 f). Sammenlign hermed visens: »Sandhed, du est bode sulten og maffwer, / Din stegers monne lidet røge« (str. 11) og »Løgen hun bygger op store mure« (str. 10). Den megen prunk og stads i klostrene er altså noget der er faldet såvel Poul Helgesen som de lutherske prædikanter for brystet. Det er ikke herom de er uenige.

Til den citerede kritik følger Helgesen videre følgende spydige bemærkning:

Oc till een skarffwning (ɔ: godtgørelse af) att wij wore forløste aff sliige strenge baand, tha finge wij meer sang, oc lengre læssning, oc færre stwnder att arbeijde, end wij tillforne haffde.

(ssts. s. 226)

Det er lidt blidere end visens: »inthet arbeide er oss saa sure, / Hund kand oss frilig bestyre« (str. 10). Men jo klart et udtryk for samme vurdering af klosterlivets aktuelle niveau.

Allerskarpest udtrykker han sig et par sider længere henne hvor der står at »hoffmod, had affwijnd, skrømpptt, wrang gudelighed, falsk hellighed, offuerflødighed, leckerhed, gijrighed, sømffn oc ladhed« – en ordentlig smøre i det 16. årh.'s yndede opremsningsstil – har »forderffuet« klosterlivet og den hele kristenhed. »Namffn oc titell haffue wij igien, men handell (o: handling) oc sandhed er platt borte, huar till then ewige Gud som alting kand bøde oc forbædre see naadelige met thet snariste.« (ssts. s. 229 f). Dér har vi den forstødte sandhed igen. Det er et begreb som alle tidens klageforfattere henviser til.

Der kan ikke herske den ringeste tvivl om at Helgesen så med stærkt kritiske øjne på den måde kirken og hele samfundet fungerede på omkring 1530. Men i modsætning til lutheranerne, som han hadede dybt og inderligt, ønskede han en *reformation* i ordets oprindelige betydning: en åndelig genrejsning af de gamle institutioner der stod som tomme kulisser men dog måtte kunne indgives nyt liv. Hans antilutherske standpunkt er at misbrug ikke ugyldiggør brug, *Abusus non tollit usum*, som det hedder på latin:

Ther fore er icke christendommen fordømmelig att mange wchristelige leffue. Icke fordømmer thet heller Furstedømme, att mange findis wgudelige og wdwelige Furster. Icke scall mand heller ther fore forackte herredømme att mange findis onde oc wchristelige herschaff. Icke heller doms rett, dog att ther findis mange wretferdige dommere. Desliigest ij anden møghen handell.

Saa er icke heller closterleffneth fordømmeligtt fordi att mange ere onde clostermand (...).

(ssts. s. 216 f)

Og munkene behøver nødvendigvis ikke være ørkesløse selv om de ikke pløjer eller tærsker, graver eller muger, siger han (s. 230). Den lutherske agitation skyder over målet på dette punkt. Lutheranerne har forresten heller ikke gravet meget ler i deres dage eller læsset møg på vogne. De har ingen skovl- eller spade-blegner på hænderne!

Efter dette hvasse 'Lediggængere, det kan I selv være' følger en ironisk-patetisk lovprisning af det gode og ideale klosterliv:

Att læse oc siunge, woge, scriffue, studere, oc predicke, att tiene siwge oc krancke, att wndfange gest oc ganginde, att kaage, brygge oc bage, att gjøre møgett andett som hør till at oppeholde eett liidett hwss end siige eett stortt hwss, huoredanne closter pleije att wære, er thette att wære aarckeløss oc ledig, tha kien-dis ieg gierne att ther falder inghen gierning ij closter.

(s. 230)

Kort sagt vil Helgesen forsvare disse institutioner og finder det f.eks. i sin orden at tiggermunkene samler penge ind blandt folk, forudsat blot at disse penge ikke spildes »wdi hofferdig, kaastelig, oc unøtig bygning, eller anden syndig leckerhed« (s. 231). Sandt nok er der blevet sat en masse unyttigt byggeri i gang og indført »leckerhed«, dvs. vellevned og forfinelse, i klosterkredse. Men nedlægge klostrene af den grund sådan som de lutherske prædikanter krævede på herredagen? Aldrig i livet efter hans mening.

Sandheds-visen rummer ingen eksplicit stillingtagen til denne 1530-uenighed om klostrenes fremtidige skæbne hvor en Poul Helgesen og en Hans Tavsén står stejlt over for hinanden og drager hver sin konklusion på nogenlunde de samme præmisser. Det er der den simple grund til, tror jeg, at den er en del ældre end 1530. Allersén fra midten af 1520'erne hvor det lutherske røre lige var begyndt og standpunkterne endnu ikke trukket klart op. Men skal den indrangeres på en af siderne vil jeg mene at det må blive på Helgesens side. Den handler om uretfærdige og ukristelige herrer, borgmestre, biskopper, abbeder osv. men rummer *ingen kritik af selve institutionerne*, af det middelalderlige samfundssystem. Sandhed kræver hver gang en anerkendelse og bevågenhed som hun er i sin gode ret til og dog ikke får. Det fordømmer ikke systemet men alene dets aktuelle repræsentanter, må man kunne konkludere ud fra et Helgesensk ræsonnement. Bemærk f.eks. en formulering som: »Nu er Løgen vorden Munckens Patron« (str. 11), der netop ligesom Helgesen taler om en aktuel pervertering der er indtrådt.

I citatet ovenfor (s. 36) brugte Peder Lavrentsen en beslægtet formulering: »thennum som nu ere mechtige oc løgnss patroner«. Men her er den grammatiske forbindelse en anden end i visen. Det er de mægtige papister der er subjekt og indehavere af patronatet, ikke det hypostaserede begreb Løgn. Det gør en stor forskel. Nærmere bestemt

forskellen mellem konkret polemik mod nogle modstandere af kød og blod og abstrakt klage over tidens fordærv. Det er denne forskel der skiller *Løgn og Sandhed* fra de lutherske viser den er overleveret sammen med og som Brix og Friis og andre vil slå den i hartkorn med.

»*Løgen oc Sandhed* er den eneste af Reformationskampens Viser, der har poetisk Værd« skriver Oluf Friis i sin litteraturhistorie (s. 266). Brix sagde noget lignende i citatet ovenfor (s. 35) hvor han plæderede for Tavsens som den eneste mulige forfatter. Dette poetiske værd, som også forekommer mig slående, er jo imidlertid et argument for at skille den ud af den sammenhæng der hedder Reformationskampen. De fem lutherske agitationsviser der er bevaret er ikke særlig kunstneriske. De er stærkt målrettede og grove og tydeliggørende i deres virkemidler, ren brugsdigtning. Om doktor Stagefyr hedder det f.eks.

Then rene gudtz screfft vil han ey høre,
hun falder icke wel wdii hanss øre,
sedwone oc paffuen wil han følge.

(DV 9 str. 14)

De satiriske anti-munkeviser går også lige på og hårdt:

Mvncken tencker han seg ett raadt,
huor han skal bonden lwre,
huor han skall stor riigdom faa,
foruden arbeidet hint swree;
han neyer dybt, han er wel tredsk,
meer en ræffuen er han sledsk,
Lad saa fenden (o: Fanden) tro munken.

(DV 91 str. 1)

Det er samme anklage mod munkene for at sky det sure arbejde som i vor vises str. 10 men ikke samme ironi og samme kunstneriske retardering af pointen. Denne digter vil have tingene skåret ud i pap med det samme: Munken er træsk og mere slesk end nogen ræv. Så kan det ikke siges tydeligere. Visen slutter med en opfordring til at afvise tiggermunkene når de trygler om penge. Den lægger altså en bestemt samfundsgruppe for had og udpeger den som bedragerisk og slyngelagtig. Vor vise derimod skildrer *alle* samfundsgrupper som underlagt fru Løgns regimente og betragter samfundet fra et arkimedisk punkt.

Konklusionen må blive at Sandheds-visen slet ikke er åndsbeslægtet med de lutherske agitationsviser. En anden sag er at lutheranerne har sat pris på den og brugt den som det fremgår. Det er fuldt forståeligt. Dens ærinde ligger tæt op ad deres og det har ikke været til at undgå at de i kampens hede identificerede dens Sandhed med deres eget glædelige sandhedsbudskab, evangeliets klare lys. Det udefinerede og fortolkelige i begrebet sandhed har gjort denne ekspropriation overmåde let. Men åndsmæssigt tilhører den ikke den nye tid men den gamle. Den er i slægt med det som Poul Helgesen stod for, det som Oluf Chrysostomus udtrykte i »Lamentatio ecclesiæ« (Kirkens klagemål), hovedværket i senkatolsk latinhumanisme på dansk grund (Chrysostomus gik i øvrigt over til lutherdommen i 1529), det som kommer frem i de samfundskritiske passager i Michael Nicolais rimværker osv. Endelig langt tilbage men ikke mindst i slægt med fortalen til Jyske Lov: Æn engi logh ær æmgoth (o: ligeså god) ath fylighæ sum sannænd.« (citeret efter »Den jyske Lov«, 1941 s. 2).

4. Visens litterære forudsætninger

At Sandheds-visen har rod i senmiddelalderens og humanismens allegoriske digtning om dyder og laster er som tidligere nævnt noget der har været erkendt længe. Det har Julius Paludan redegjort for i *Danske Studier* 1912 og det nævnes altid i de nyere litteraturhistorier. Især sætter man den i forbindelse med Maffeo Vægios Philalethes-dialog: »Philalethes, seu de amore veritatis invisæ & exultantis dialogus« (Sandhedselskeren eller dialog om kærlighed til den usynlige og landflygtige sandhed) fra begyndelsen eller midten af det 15. årh. (trykt 1470).⁸ Endvidere fremstiller man sagen sådan at vor vise bliver betragtet som en oversættelse eller bearbejdelse af en eller anden udenlandsk tekst. Gustav Albeck skriver f.eks.: »Man er endda tilbøjelig til at mene, at Hans Tausen er dens forfatter. Eller rettere dens danske bearbejder.« (Politikens »Dansk Litteratur Historie«, 1. udg., bd. I s. 164).

Heroverfor må det dog fastholdes at Paludan ikke har påvist noget egentligt forlæg (ovf. s. 34). Ingen detail-ligheder binder så vidt jeg kan se – jeg kender mestendels »Philalethes« fra Paludans referat – den latinske og den danske tekst sammen. Der er kun et fælles motiv: den forstødte Sandhed personificeret som en kvinde. De genvordighe-

der Vægios Veritas gennemgår er af en noget anden art og den sociale rækkefølge helt anderledes. Veritas, der er sendt ned på jorden af Jupiter, møder rå soldater, galejslaver og deres vogtere, kivagtige bønder, skinhellige præster, købmænd og håndværkere der svindler, prokuratorer og slebne men grusomme hoffolk. Kun hunde og ravn tager venligt imod hende – plus Philalethes som hun møder til sidst hvor hun er fordrevet til en udørk. Til personen Philalethes har den danske vise jo heller ingen parallel. Den har endvidere en modstander til Sandhed på samme abstraktionsniveau, Løgn, som italieneren ikke kender. Det giver en helt anden struktur i fortællingen: »Philalethes« handler om Sandheds konfrontationer med forskellige sociale grupper, *Løgn og Sandhed* om Sandheds strid med Løgn om hvem der skal holdes i ære hos forskellige socialgrupper.

Også slutningerne er vidt forskellige. I »Philalethes« opgives – om end det muligvis er ironisk – enhver tanke om at frelse verden. Veritas og Philalethes afsondrer sig til slut fra den gemene hob og dyrker en landlig sandheds-idyl sammen. Det er renæssancens privateksistens-filosofi, som Jacob Burckhardt har beskrevet så levende i »Die Cultur der Renaissance in Italien«, der er på spil her. Den danske vise kender ingen sådan smutvej ud af problemerne. I den er hele samfundets eksistens og trivsel vedvarende i fokus. Det er intet mindre end det slaget står om og visen rummer en forvisning om at Sandhed vil komme til orde igen til sidst ligesom i fordums tid. Denne skildring af samfundet som en slagmark for usynlige størrelser der kæmper med hhv. retfærdige og uretfærdige våben gør den typologisk mere middelalderlig end Vægios dialog. Den kan minde om den augustinsk-influerede historieskrivning der trivedes i den tidlige middelalder (herhjemme f.eks. Ælnoth, Roskildekrøniken). Blot taler den – her kommer humanismen ind i billedet – om Sandhed og Løgn i stedet for om Gud og Djævelen.

Hvis det er rigtigt at det er Vægio der har skabt motivet 'den forstødte Sandhed' er der utvivlsomt en påvirkningsmæssig sammenhæng mellem hans dialog og vores hjemlige vise, de mange formelle og indholdsmæssige uligheder tiltrods. Det er heller ikke utænkeligt at den danske digter har kendt »Philalethes«. Et eksemplar af denne, der som sagt kom på tryk første gang i 1470, fandtes nemlig i Slesvig Domkapitels bibliotek i 1519. Det fremgår af den såkaldte Slesvig-liste, der er en af de bedste kilder vi har til viden om bogbestanden

herhjemme i senmiddelalderen⁹. Det er ganske vist muligt at det er en anden dialog af Vægio der refereres til, men hvorom alting er har denne forfatter altså ikke været ukendt i Danmark.

Visens jævne og folkelige karakter taget i betragtning er det dog måske rimeligere at regne med en *indirekte* påvirkning. I 1486 blev der i Lübeck opført et skuespil, en såkaldt moralitet, ved navn »Von der Warheit, wie sie überall in der Welt verstossen wurde« (Paludan i *Danske Studier* 1912, s. 78 f). Det er fristende at udnævne det til inspirationskilden. Desværre er teksten ikke bevaret og den har måske aldrig været skrevet ned. Der kendes også et digt og et skuespil med beslægtede titler (»Die undtertrückt frau Warheyit« og »Frau Warheyit will niemandt herbergen«) af den berømte Hans Sachs, men de er yngre end 1530, nemlig fra hhv. 1537 og 1550 (Paludan s. 81 f). Lübeckerdramaet er – i det mindste indtil videre – det bedste bud man kan give på en motiv-indvandring via Tyskland.

Det er imidlertid værd at påpege at allegorisk digtning slet ikke var noget noch nie gesehenes i Danmark i begyndelsen af det 16. årh. Der findes meget lidt digtning overleveret fra før Reformationstiden så det er svært at danne sig et billede af forholdene, men der findes dog f.eks. følgende digt på halvt latin halvt dansk (såkaldt *makaronisk* lyrik) der skildrer Tro, Håb og Kærlighed som kvindeskikkelser:

Fides, spes et caritas,
Swo fagre søstræ tree,
Earum viget claritas,
Swo bolde ære the at see,
Inter omnes feminas,
Swo faa ære nw aff thee.

(»En Klosterbog«, s. 45)

Det er fra håndskriftet AM 76,8^o, kaldet »En Klosterbog«, fra ca. 1470-80. Det udgør ved siden af Dyrerimene og Rimkrøniken vor ældst overleverede poetiske litteratur. En passage i Rimkrøniken ekspliciterer i øvrigt den identifikation mellem Gud og begrebet sandhed som er forudsat i vor vise. Det er Valdemar Sejr der i sin monolog indleder med at sige at det kan være farligt, især for en fyrste, at bryde sit ord: »Forthi at gud som sandhed ær / Sandhed han begherer aff hwer« (v. 4050 f, Toldbergs udgave, bd. I s. 130).¹⁰ Endvidere er selve fundamentet i Rimkrønikens danmarkshistorie en skelnen mellem

uretfærdige og retfærdige konger. Værket er som bekendt i ligeså høj grad moralsk belæring som historisk skildring.

På denne baggrund skulle en datering af *Løgn og Sandhed* til perioden 1470-1530 («Philalethes»'s trykår – allusionen i »Genswar«) forekomme rimelig og velunderbygget. Jeg mener endda yderligere at kunne pege på en hjemlig forudsætning som Paludan og Brix ikke har bemærket, nemlig DV 119 *Tros Forsvinden*:

Tro giick thiil strande
och lanndiis hun fra lanndtt
y saa horden stundtt;
thett wor stuor wonnde:
thro giick tiill hannde,
thro sanck thiill bunde.¹¹

(str. 1)

Tro, der betyder trofasthed (ikke gudstro), bliver altså personificeret og skildret som en kvinde der går om bord på et skib men lider skibbrud og forsvinder af syne. Visen er ikke episk. De følgende strofer rummer helt nye billeder på Tros forsvinden og nogen historie bliver det ikke til. Men klage-temaet og det afgørende greb, personifikationen, er dog det samme. Dertil kommer at strofeoptakterne »Tro giick thiil strande« og »Sandhed foor til herre Slot« minder noget om hinanden: Det personificerede begreb farer ud som *agens* indtil der overgår det noget skæbnesvangert.

Den citerede opskrift er en del yngre end Sandheds-visen. Den er fra et af Anders Sørensen Vedels håndskrifter hvor den er indskrevet ca. 1580. Der kendes to andre danske opskrifter men de er endnu yngre. Men på svensk findes visen allerede i et håndskrift fra slutningen af det 15. årh. («Svenska Medeltids Dikter och Rim« s. 393 ff). Dette håndskrift, der rummer en meget længere version end de danske, har desuden en forfatterangivelse: »Hec Thomas Episcopus Strengenensis«. Da biskop Tomas af Strängnäs (endnu mere kendt for »Friiheeth är thz betzta thing / ther sökias kan all wärldin vm kring«, samme håndskrift, nævnte udgave s. 391 ff) døde i 1443 skulle visen altså være af anselig alder og kunne underbygge den påstand at allegorisk digtning har solidt fodfæste i østnordisk senmiddelalder.

Nu skal man ikke altid tro på forfatternilskrivninger. Jeg føler mig ikke helt overbevist om at det er biskop Tomas der har digtet denne

wise og at den er indvandret fra Sverige til Danmark, hvor den er blevet forkortet. Denne skepsis deler jeg med Karl-Ivar Hildeman der har skrevet et kapitel om visen i sin dejlige og anbefalelsesværdige bog »Medeltid på vers« (s. 116 ff).¹² Men hvorom alting er finder jeg det sandsynliggjort at det er en gammel vise, en der har været kendt i dansk senmiddelalder, Vedel og de to 17. årh.'s visesamlere har optegnet. Som tidligere nævnt (ovf. s.) bør man regne med at der er meget gammelt stof i de adelige visebøger fra det 16.-17. årh. Litteraturhistorikerne har længe villet have os til at tro at alene balladerne (folkeviserne) var gamle, resten derimod nydigtede og nyoversatte viser. Undersøgelsen her støtter en alternativ formodning om at det kronologiske forhold mellem hvad vi kan kalde DgF-stof og DV-stof er meget mere kompliceret¹³.

Hildemans kapitel »Trohetsvisan och dess genre« er et overordentlig vigtigt bidrag til udforskning af den litteratur der er emnet her. Det synes ikke at være blevet bemærket af danske litteraturhistorikere, hvilket afgjort er en mangel. I øvrigt er det også først sent under arbejdet her at jeg selv har bemærket det. Der er imidlertid en klar parallelitet mellem det ærinde Hildeman er ude i og det jeg er ude i.

Han kritiserer de udbredte tolkninger af Troheds-visen som en aktuelt-politisk lejlighedsviser der er blevet givet af svenske forskere. Man har ment at det som sagt er biskop Tomas der har digtet den og endvidere at anledningen var mordet på Engelbrekt Engelbrektsson i 1436 (eller et tilsvarende politisk drab, henrettelsen af Erik Puke i 1437). Først påviser Hildeman det tvivlsomme og grundløse i denne applikation. Dernæst går han et skridt videre som han siger: »Man kan gå en steg längre i kätterier, och man bör i diskussionens intresse göra det. De refererade åsikterna har alla det gemensamt, att de utgår från att en viss situation har satt diktarens harm i svällning och givit incitamentet till dikten: den är en 'betraktelse över trohetens förfall – med utgångspunkt i en konkret händelse.' Det är möjligt. Men det är långt ifrån säkert.« (nævnte værk s. 127 f). De der bygger betragtninger på det sørmlandske håndskrifts forfatterangivelse overser helt at visen repræsenterer en middelalderlig genre:

Trohetsvisan företräder nämligen en medeltida diktart – eller åtminstone ett motifschema med stereotyp utformning och stående karakteristika – med många variationer och stor spridning.

Det är en generaliserande lamentationspoesi, som överallt rör sig med samma personifierade moralbegrepp; dygder som Rättvisan, Sanningen, Klokheten, Troheten eller dess motpoler t.ex. Falskheten, Girigheten, Orätten, Avunden. Temat växlar obetydligt: utgjutelser över tidens uselhet, jämmer över Det Godas ständiga underlägsenhet, resignation eller harm inför Ondskans triumftåg genom världen.

(s. 128)

Dette underbygger Hildeman med eksempler fra latindigtning, tysk digtning, østnordisk digtning m.m. Herunder kommer han også kort ind på vor vise som han søger at løsne fra forbindelsen til Reformationens kampen. Brix »noterer knappast tillræckligt det formelartade i visans uppbyggnad«, skriver han (s. 140). Da han endvidere ser en klar indholdsforskel mellem slutstrofen og de foregående strofer har han faktisk *foregrebet* hele den udredning jeg har givet. Men det er jo kun glædeligt. Det er værd at have en kapacitet som Hildeman på sin side. Hans opfattelse er sammenfattet i følgende passage: »Den är m.a.o. en av dessa allmänna allegorier, som klagar över Sanningens hårde lott. Hur mycket som är nydiktning går inte att fastställa.« (s. 140 f).

Dette kan føre os frem til nogle afsluttende betragtninger over visens oprindelige form. Hildeman lægger en vis vægt på at der findes en enkelt svensk opskrift af den (i Bröms Gyllenmärs' visebog fra ca. 1630-45, »1500- og 1600-talens visböcker«, bd. I s. 269 f) der ikke har hverken den lutherske slutning eller kloster-stroferne. Denne opskrift kan jeg imidlertid ikke betragte som andet end fragmentarisk. Den slutter med str. 6 hvor Løgn skriver breve til hvert et ting om at de skal gribe Sandhed. Selv om der står »Finis« nedenunder kan dette umuligt repræsentere en ældre slutning. Dertil kommer at ordlyden følger 1547-flyvebladet meget nøje. Opskriften ligner således en skriftlig oversættelse, ikke en uafhængig mundtlig forplantet variant. Bröms Gyllenmärs' visebog indeholder også andre viser der synes at være oversat fra dansk¹⁴. Måske ligger der dog et tabt mellemlid mellem flyvebladet og den svenske visebog. Denne antagelse kan forklare dels standsningen ved str. 6 (idet Gyllenmärs' tekstforlæg kunne tænkes at være defekt ved at et blad var revet ud), dels det faktum at *Løgn og Sandhed* synes at have været kendt i Sverige allerede i 1619, hvor

Gustav Adolfs hofpræst Jonas Palma skrev et digt med personifikationer Løgn og Sandhed¹⁵. Både i Danmark og Sverige inspirerede visen til nydigtning¹⁶.

Ligesom det ikke kan udelukkes at *Tros Forsvinden* af oprindelse er en dansk vise kan det selvfølgelig heller ikke udelukkes at *Løgn og Sandhed* kunne være svensk. Svensk og dansk visetradition danner i høj grad et fælleskorpus af tekster i det 15.-17. årh. og det er vanskeligt – og måske også meningsløst – at sætte nationalitetsstempel på de enkelte. I dette tilfælde synes overleveringens vidnesbyrd dog at pege temmelig klart mod Danmark som opståelsescentrum. Det største problem er hvordan man skal vurdere forholdet mellem *A*-formen der repræsenteres af 1547-flyvebladet og *B*-formen der repræsenteres af *Heldvad*, *Harboe* og *Sandvigs aftryk*.

Jeg har i det foregående ligesom Grüner-Nielsen, Brix og andre holdt mig til *A*-formen som jo er den ældst belagte. *B*-formen adskiller sig fra denne på to punkter bortset fra visse mindre forskelle i ordlyd: 1) Den kalder konsekvent Løgn for »hand« og spiller således på en kønsmodsatning, 2) Den rummer to ekstra strofer. Dels en strofe mellem vores str. 5 og 6 der handler om Sandheds konfrontation med »Fogden« (herredsfogeden) som giver hende en lussing: »Du før mig huercken Ox' eller Guld / Vdi mit Embed' est du mig whuld, / Jeg maa dig huercken see eller høre.« (DV IV s. 40). Dels en afslutningsstrofe efter str. 14 der anråber Gud: »Gud straffe oc stille den Løgneris Bram / Ad hand maa selfffer faa Laster og skam / Gud naadelig osz bevare.« (ssts.). Her identificeres Løgn altså med Satan. Disse to strofer kalder Grüner-Nielsen for »aabenbart yngre Tildigtning« (ssts.) og Brix stærkere endnu for »bevisligt senere Tilsætning« (»Analyser og Problemer« bd. IV s. 200).

Det er ikke let at se hvilke beviser Brix har i tankerne. De to strofer er jo vidt forskellige af indhold. Den ene knytter sig til visens satiriske fabel, den anden til den bekendende lutherske afslutning. Mon dog en yngre tildigter skulle have elaboreret på teksten så springende og stilforskelligt? Jeg er egentlig mest stemt for at betragte *B*-formen som den oprindeligste, således at forstå at den rummer en ægte strofe som *A*-formen har bortkastet (den om fogeden) plus en fyldigere version af det lutherske anhang. Men da det ikke har været afgørende for de foregående udredninger om man lægger den ene eller den anden form til grund har jeg ikke villet afvige fra forgængerne på det punkt. I øvrigt mener jeg, ligesom Brix, at Løgn må skulle opfattes som en

kvinde. Dels er ordet et gammelt femininum¹⁷, dels passer denne køns-lighed bedst med forestillingen om de to begreber som modstandere på samme niveau.

A-og *B*-formen er næppe nedslag af hver sin mundtlige tradition. Ligesom med den svenske opskrift, der som sagt står *A* nærmest, er der så mange totale overensstemmelser i ordlyd at forbindelsestrådene efter al sandsynlighed må være skriftlige. Alle overleverede tekster synes at gå tilbage til én skriftlig arketype der formodentlig er lig med det flyveblad jeg antager har været udsendt i Malmø 1530. Dets tekstform behøver ikke have været identisk med 1547-trykkets. Bag denne arketype skimter man imidlertid en ældre mundtlig vise om hvis form der ikke kan siges noget definitivt men som dog nok i det store og hele har svaret til str. 1-13 i 1547-trykket plus den ekstra faged-strofe hos Heldvad m.fl.

Såvel Heldvad som Harboe bringer en melodiangivelse, hvilket styrker den opfattelse at visen vitterlig har været på folkemunde. De henviser begge to til dels *O Gud af Himmelen se her til*, dels *Var Gud ikke med os i denne stund*. Det er to Luther-salmer, der har været kendt i Danmark siden 1528 (se Severin Widding: »Dansk Messe-, Tide- og Psalmesang 1528-1573«, bd. II s. 32 og 34). Men der er ingen grund til at tro at visen skulle være digtet med en af disse salmer som melodiforlæg. Dens strofeform er nemlig en der optræder temmelig hyppigt i viserne i DV (se oversigten DV, bd. VII s. 54 f). Dertil kommer interessant nok at musikhistorikerne Severin Widding (nævnte værk bd. II s. 222) og Nils Schiørring (»Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang«, bd. I s. 28) formoder at de nævnte salmelodier, i det mindste den første, er af *verdslig* oprindelse.

Det ser altså ud til at såvel Luther-salmérne som vor vise har en morfologisk-musikalsk rod tilbage i tiden før Reformationen. Den sidste har det desuden også tekstligt. Det er konklusionen på de foregående undersøgelser.

Noter:

1. Se Erik Sønderholms oversigt i DgF, bd. XII s. 400 ff. Mht. DgF 67 *Ridderen i Hjorteham*, som er den eneste middelalderballade der er overleveret et helt brudstykke af, se Poul Lindegård Hjorth i *Danske Studier* 1976 s. 5 ff og Sønderholm i DgF, bd. XII s. 392 ff.

2. DgF er som bekendt den gængse forkortelse for »Danmarks gamle Folkeviser«, I-XII, udg. af Sv. Grundtvig, Axel Olrik m.fl.
3. Se den nyeste undersøgelse af denne tekst: Bengt R. Jonsson i *Sumlen*, Sth. 1977, s. 38 ff, især s. 64. Et andet eksempel er DV 103 *Råd og Formaning* (se DV, bd. V s. 114).
4. I den allernyeste litteraturhistorie, socialhistorikernes store »Dansk litteraturhistorie« viderekolporteres Tavsens tilskrivningen glædeligvis ikke (bd. II s. 93 ff, skrevet af Jens Glebe-Møller). Men visen dateres til 1533, hvilket ikke kan være rigtigt, som det vil fremgå af min redegørelse.
5. Brix anfører som argument for relativ samtidighed: »Endvidere maa det nævnes, at Hans Tausen betegnes som *Mester*, 'Magister', medens hans Titel, hvis Navngivningen først var tilføjet efter hans Død, vel havde været Biskop.« (»Analyser og Problemer«, bd. IV. s. 196). Men et blik på konteksten gør det klart at Tavsens nødvendigvis må betegnes som mester. Det er jo pointen i meddelelsen at Tavsens da han som påstået skrev visen befandt sig i et underordnings- og modsætningsforhold til bisperne. Indsætter man »Biskop« i stedet for »Mester« bliver udsagnet absurd.
6. Flyvebladet er først udsendt *efter* herredagen, der blev holdt fra 2. juli til 2. august 1530. Det fremgår af overskriften til *Doktor Stagefyr*: »Eenn vise, om gudz ordz Modstondere oc Fiende, som *wore* forsamlede i then herredag i Køpenhaffen ...« (DV, bd. IV s. 36, min kursivering). Det må altså være udsendt cirka samtidig med Malmø-beretningen.
7. Lighederne i ordvalg kombineret med vores viden om at Malmø fungerede som flyvebladscentral i efteråret 1530 kan endvidere lede til den hypotese at det er just Peder Lavrentsen der er ophavsmand til den lutherske slutstrofe i vores vise. Det forekommer mig i hvert fald at være et rimeligt gæt.
8. Maffeo Vègio (1407-58) er biograferet i »Allgemeines Gelehrten-Lexicon«, udg. af Christian Gottlieb Jöcher, bd. IV, Leipzig 1751, sp. 1494 f. Dialogen går også under titlen »Dialogus Veritatis et Philaethis« (således Det Kgl. Biblioteks eksemplar fra 1496).
9. Slesvig-listen er aftrykt af Johs. Lindbæk i *Danske Magasin*, 6. rk., 1, 1913. Vègios dialog er nævnt s. 316.
10. Også i »Ivan Løveridder« finder man identifikationen Gud – sandhed: »Gud (...) ther allæ rætwhiset oc sannindæ er« (»Romantisk Digtning fra Middelalderen«, bd. I s. 116).
11. Jeg har citeret bogstavret efter Grüner-Nielsens aftryk i DV, bd. III s. 7. Men tegnsætningen er som så ofte i den slags udgaver udgiverens, ikke grundtekstens. Efter hvad jeg kan se har Grüner-Nielsen misforstået stedet. Den rette læsemåde må være: Thett wor stuor wonnde / thro giick tiill hannde: / thro sanck thiill bunde. Dvs. Det var en stor vånde der overgik Tro: hun sank til bunds. Sml. med den svenske form: »thz är stoor waande / henna komma til hande / hon sank ther j grund« (»Svenska Medeltids Dikter och Rim« s. 393).
12. Se også Bengt R. Jonsson i »Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder«, bd. XVIII, sp. 644 f. Han vil fastholde at forfatteren er Tomas

- Simonsson men følger Hildeman i den opfattelse at visen først og fremmest må betragtes som *abstrakt-lamenterende* og ikke konkret-politisk.
13. Se i øvrigt Iørn Pios givtige efterskrift til genoptrykket af DV 1978-79 (bd. VII s. 323 ff).
 14. Se Bengt R. Jonsson: »Svensk balladtradition«, bd. I s. 184.
 15. Paludan i *Danske Studier* 1912 s. 82 f (med henvisning til Henrik Schück). Også Johannes Bureus skal have kendt visen ifl. Carl S. Petersen (»Illustreret dansk Litteraturhistorie«, bd. I s. 584).
 16. Ren Veritas-digtning er dels Peder Hansens desværre tabte »Løgn og Sandheds trettis Comedia« fra 1592, der formodentlig har været en dramatisering af vor vise med hyldest til Reformationen (se S. Birket Smith i indledningen til Peder Hegelunds »Susanna og Calumnia«, 1888-90, s. xlvii), dels to yngre viser. For det første *Sandhed Synes af Landet Drage* af en vis S.L.K. fra perioden 1608-37, der er en ret mat omdigtning af vor vise (aftrykt i DV, bd. V s. 165 ff). For det andet den langt mere spændende *Den Arme Husvilde Sandheds Klagemål* fra omkring 1640 (aftrykt i DV, bd. V s. 167 ff). Dertil kommer Hans Skaannings store satire »De w-gudelige oc forvirrede Verdens Børns Klagemaal, Rettergang oc Beskyldninger, imod den arme Justitiam oc ilde hørde Sandhed« fra 1648, hvori Justitia og Veritas er skildret som søstre. Men Veritas-motivet figurerer i øvrigt hyppigt i den lamenterende-didaktiske digtning. F.eks. i DV 116 *Tro og Love*, i det allegoriske rim der er aftrykt i DV, bd. V s. 164, i Hegelunds »Calumnia« fra 1579 (nævnte udgave v. Birket Smith s. 237 ff), i Niels Heldvads »In fletu solatium« (i hans »Armamentum Davidicum«, 1632 s. 127ff), i Jørgen Christensen Bjørns »Adsis, o Jesu!« fra 1647 (se citat i DV, bd. V s. 174 f), og endelig hos Kingo i »Vinterparten« 1689 (»Samlede Skrifter«, bd. IV, fot. optryk 1975, bl.a. s. 404, s. 409 og s. 424). Om beslægtede allegoriske værker af Jens Madsen Gettorp, Matthias Worm og Petter Dass, se Paludan i *Danske Studier* 1912 s. 83 ff.
 17. Se Kalkar: »Ordbog til det ældre danske sprog«, bd. II s. 882. Løgn er dog også undertiden maskulinum.

Litteraturliste:

- J. Oskar Andersen: »Hans Tausen«, i Kirke-Leksikon for Norden, IV, 1929.
- J. Oskar Andersen: »Hans Tausen«, i Dansk biografisk Leksikon, red. af Povl Engelstoft, XXXIII, 1942.
- F. J. Billeskov Jansen: Danmarks Digtekunst, I-III, 1944-58, 2. udg. 1964.
- Hans Brix: »Visen om Løgn og Sandhed«, i Analyser og Problemer, IV, 1938.
- Mogens Brøndsted og Sven Møller Kristensen: Danmarks litteratur, 2. udg., 1972.
- Jacob Burckhardt: Die Cultur der Renaissance in Italien, Basel 1860.
- Danmarks gamle Folkeviser, I-XII, udg. af Svend Grundtvig, Axel Olrik, H. Grüner-Nielsen m.fl., 1853-1976, fot. optryk 1966-76 (forkortet *DgF*).

- Dansk Litteratur Historie, red. af P. H. Traustedt (Politiken), I-IV, 1964-66, 2. udg. I-VI, 1976-77.
- Dansk litteraturhistorie, red. af et forfatterkollektiv, II, 1984.
- Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630, I-VII, udg. af H. Grüner-Nielsen, 1912-31, fot. optryk 1978-79 (forkortet DV).
- Den danske Kirkes Historie, I-VIII, red. af Hal Koch, Bjørn Kornerup m. fl., 1950-66.
- Den danske Psalmedigtning, I-II, udg. af Carl J. Brandt og Ludvig Helweg, 1846-47.
- Den danske rimkrønike, I-III, udg. af Helge Toldberg, 1958-61.
- Den jyske Lov, udg. af Peter Skautrup, 1941.
- En Klosterbog fra Middelalderens Slutning, udg. af Marius Kristensen, 1913.
- Vagn Falkenstjerne og E. Borup Jensen: Kommentar til Håndbog i dansk Litteratur, I A, 18. udg., 1970.
- 1500- og 1600-talens visbøger, I-III, udg. af Adolf Noreen, Henrik Schück m.fl., Stockholm-Uppsala 1884-1925.
- Oluf Friis: Den danske Litteraturs Historie, I, 1945.
- P. Hansen: Illustreret dansk Litteraturhistorie, I-III, 2. udg., 1902.
- Paulus Helie (= Poul Helgesen): Skrifter, I-VI, udg. af P. Severinsen m. fl., 1932-37.
- Karl-Ivar Hildeman: Medeltid på vers, Stockholm 1958.
- Bengt R. Jonsson: Svensk balladtradition, I, Stockholm 1967.
- Johs. Lindbæk: »To Bogfortegnelser fra det 16. Aarhundrede«, i *Danske Magasin*, 6. rk., 1, 1913.
- Jørgen Lorenzen: Litteratur (Gads Fagleksikon), 1976.
- Malmøbogen, udg. af Holger Fr. Rørdam, 1868.
- Nordens litteratur før 1860, red. af Mogens Brøndsted, 1972.
- Julius Paludan: Danmarks Litteratur mellem Reformationen og Holberg, 1896.
- Julius Paludan: »Visen om Løgn og Sandhed«, i *Danske Studier* 1912.
- Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen: Illustreret dansk Litteraturhistorie, I-IV, 1924-34.
- N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litteraturs Historie, I-V, 1853-64.
- Romantisk Digtning fra Middelalderen, I-II, udg. af C. J. Brandt 1869-70.
- Nils Schiørring: Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang, I-II, 1950.
- Skrifter fra Reformationstiden, 1-5, udg. af Holger Fr. Rørdam, 1885-90.
- Svenska Medeltids Dikter och Rim, udg. af G. E. Klemming, Stockholm 1881-82.
- Mapheus Vegius (= Maffeo Vègio): Dialogus Veritatis et Philaethis, Brescia 1496.
- Viser fra Reformationstiden, udg. af Chr. Bruun, 1864.
- S. Widding: Dansk Messe-, Tide- og Psalmesang 1528-1573, I-II, 1933.

Der er ydet bidrag til trykning af denne afhandling af Svend Grundtvigs og Axel Orlriks legat.